

ЕТНОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ НУМЕРОЛОГЕМ У НІМЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ У статті розглянуто семантичні та функціональні особливості фразеологізмів німецької мови з нумерологемами у якості компонента. З'ясовано етнокультурне навантаження та частотність вживання нумерологем у німецьких пареміях. Ключові слова: етнокультура, нумерологема, фразеологічна одиниця, паремія, мотивація, концептосфера The article focuses on the analysis of German paremiaes with quantitative component conceptual spheres. It has been defined ethic and cultural loading of numerologemas in German paremiaes and the frequency of their usage. Key words: ethnic culture, numerologema, phraseological unit, paremiaes, motivation, conceptual sphere.

Умовою пізнання людиною світу та орієнтації у просторі й часі, життєдіяльності загалом є систематизація дійсності. Однією з форм систематизації світу є його кількісне впорядкування. Маркерами процесу такої світокласифікації виступають елементи мовної картини світу – нумерологеми. На сучасному етапі розвитку науки про мову простежується великий інтерес дослідників до зображувальних можливостей, експресивно-стилістичних потенціалів, а також до високої частотності функціонування фразеологічних одиниць (ФО) у мові та мовленні. Про це свідчить велика кількість наукових розвідок, присвячених функціональним особливостям ФО (Я. Баран, М. Алефіренко, В. Білоноженко, Є. Верещагін, В. Гаврись, С. Денисенко, В. Костомаров, Д. Мальцева, М. Степанова, В. Телія, В. Ужченко, І. Чернишова, Н. Щербань та ін.). Лінгвокогнітивні особливості німецьких фразеологізмів не

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

62

залишилися поза увагою німецьких науковців (Н. Burger, Cs. Földes, H. Hülzer, W.-A. Liebert, M. Norden, H. Schemann). Незважаючи на значну кількість досліджень фразеологізмів у семантичному плані, досі актуальним залишається вивчення специфічних властивостей виникнення німецьких ФО та з'ясування ролі компонента у формуванні цілісного фразеологічного значення. Вивчення ФО з числівниковим компонентом дає змогу, з одного боку, простежити особливості закріплення в мові національно-культурних реалій, з іншого, – зробити узагальнення теоретичного характеру з приводу окремих проблем фразеології. Метою дослідження є визначення етнокультурної інформації нумерологем у німецькомовній картині світу шляхом аналізу фразеологічних одиниць, які вербалізують нумерологеми. Під числом, услід за О. Селівановою, розуміємо таку морфологічну категорію, яка здебільшого “відображає кількісні показники складників ситуації, позначеної висловленням, або є формальною (синтагматичною) ознакою частини мови, її парадигматики згідно з граматичними аналогіями мовної системи” [7, с. 662]. За І. Приваловою, поняття “нумерологеми” – мовного маркеру національно-культурної свідомості, об'єднує семіотичні одиниці, що містять цифри як національну категорію міри, у яких відображені особливості кількісної символізації етнокультури, стереотипи національного мислення та стратегії й тактики в кількісному представленні світу [5, с. 62]. Серед величезного багатства німецької народної творчості та фразеологічного фонду німецької мови важливе місце займають прислів'я та

приказки. Прислів'я і приказки – це дуже давній пласт фразеології, їх реєстрація у словниковому складі німецької мови починається з давньоверхньонімецького періоду, досягаючи особливої інтенсивності та розквіту у період Реформації та селянської війни, а також в епоху Просвітництва. Мова – концентрація мудрості й досвіду нації. Вона постає могутнім чинником відображення дійсності в її національному виявленні саме завдяки великій ролі фольклору. На ґрунті національної мови створюється система понять, що визначає лінгвістичну картину світу. Оволодіння національно-мовними категоріями, що відтворюють спосіб життя та світобачення німецького народу, забезпечує розвиток національної свідомості. Саме тому увага до мовних компонентів з фольклорним забарвленням сприяє духовному, культурному збагаченню людини. З урахуванням антропоцентризму сучасної наукової парадигми лінгвісти спрямовують свої дослідження на вивчення мови у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю та духовно-практичною діяльністю: аналіз лексико-семантичної системи мови відбувається у контексті вивчення особливостей національного світобачення, що експліцируються у мові. Одним із загальноприйнятих засобів реконструкції мовної картини світу є аналіз концептів, базовими ознаками яких є належність до світу ідеального, вербалізованість, етнокультурна маркованість, співвіднесеність зі змістом більш ніж однієї лексичної одиниці. Концепт, за А. Приходьком, – це “етно-соціо-психо-лінгво-культурний феномен, що є елементом мовної картини світу” [6]. Вважається, що кращий доступ до опису і визначення природи концепту забезпечує мова. Своє вербальне відображення концепт знаходить в одиницях мовної картини світу різного порядку: лексичних, синтаксичних, пареміологічних. Пареміологічна об'єктивація концепту – це вираження його вербального образу в паремії. Нумерологема ж у цьому процесі є “мовним втілювачем образів етнолінгвокультурної свідомості”, тобто, етнокультурним “навантаженням” концепту. Конденсуючи народний досвід, прислів'я орієнтовані своїм змістом майже винятково на людину – риси її характеру, вчинки, відносини в родині, колективі і суспільстві і т.д. Тому серед прислів'їв неважко виділити тематичні групи – прислів'я про працю, ремесло і професію, любов і дружбу, чесність, лень, розум, навчання та ін., хоча чіткої межі між такими тематичними групами провести не можна.

Розділ II. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць

63

Аналіз концептосфери німецьких паремій, які містять нумерологеми “Ein(s)” та „Zwei“, показав, що найчастотнішим серед представлених у пареміологічних одиницях є концепт ЛЮДИНА. Він тлумачиться через такі поняття: 1) двоїстість характеру і поведінки людини, напр.: Der eine sät, der andere schneidet. Der eine klopft auf den Busch, der andere fängt den Vogel; Der eine will hist, der andere will hott – хто в ліс, хто по дрова; 2) помилки – доцільності навчатися на чужих помилках, напр.: Ein faules Ei verdirbt den ganzen Brei; Ein fauler Apfel macht zehn faule Äpfel – одна паршива вівця все стадо псує; 3) різний та 4) схожий – у своїх характерах та вчинках люди можуть бути схожими (переважно негативна конотація), напр.: Einer ist es gut wie der andere; – та відрізнятися (паремія часто має форму антитези), напр.: Der eine hat die Muhe, der andere hat die Brühe [14]. Наступним за частотністю відображення в проаналізованих німецьких пареміях є концепт ВЗАЄМИНИ, що розглядається через поняття: 1) влади – засудження нерозумного прагнення до

влади: Zwei Hunde an einem Bein kommen selten überein; Zwei Bären vertragen sich nicht in einer Höhle – два медведі в одній берлозі не уживуться; 2) протиставлення “людина – колектив” – з негативною конотацією (неефективності, нежиттєздатності): Einer ist keiner; Ein Mann ist kein Mann – один у полі не воїн; Ein ungerechter Pfennig frisst zehn andere; Ein Narr kann in einer Stunde mehr fragen, als zehn Weisen in einem Satz beantworten können; Auf einem Bein kann man nicht stehen; Auf einem Bein kann man nicht stehen; 3) опозиції “людина – людина” – такі паремії часто містять нумерологему “Zwei” / “Два”, що підсилює значення несумісності, неможливості співпраці: Wenn zwei sich streiten, freut sich der dritte; Wenn zwei das gleiche tun, ist es nicht das gleiche; Für einen Gebildeten gibt man zwei Ungebildeten; Zwei Hartschädel sind einander geraten – натрапила коса на камінь; 4) довіри, взаємоповаги та допомоги: Dazu gehören zwei – тут необхідна (взаємна) згода; Ein Faden von vielen gibt für den Bettler ein Hemd [16]. Концепт ЦІЛІСНІСТЬ вербалізується в німецьких ФО через наступні поняття: 1) неповноти та недостатності: Einmal ist keinmal – один раз не в рахунок; 2) цілісності та циклічності: Jedes Ding hat ein Ende, die Wurst zwei; Richter sollen zwei gleiche Ohren haben – спершу розсуди, потім осуди. Концепт ДОЛЯ, що є третім за частотністю, вербалізується за допомогою нумерологем “Zwei” / “Два”, “Vier” / “Чотири”, “Zehn” / “Десять” та розкривається в поняттях: 1) страждання – людське життя сповнене страждань і горя, неприємностей: Wer zwei Hasen zugleich hetzt, fängt keinen – хто два зайці гонить, той жодного не ловить; 2) щастя – яке дано не всім людям: Nicht alle Esel haben vier Beine – не всі віслюки на чотирьох ногах; Der Sperling in der Hand ist besser als zehn auf dem Dach – краще синиця в руці, ніж...; 3) уміння викрутитися з будь-якої складної ситуації, знайти спосіб уникнути небезпеки: Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn – стару лисицю вдруге у капкан не заманиш; 4) позитивне навантаження, віра в краще: Zwischen zwölf und Mittag vieles noch geschehen mag; Freunde in der Not gehen zehn auf ein Lot – друзі всіх скарбів дорожчі; Wo sechs essen, wird auch der siebente satt; Vier Augen sehen mehr als zwei – розум добре, а два краще [16]. Концепт МОРАЛЬ вербалізується через пов’язане з нумерологемою “Ein(s)” / “Один” значення поодинокі дії, яка є суспільно небажаною, а тому має негативні наслідки: Einmal ertappt, ist hundertmal schuldig – один раз украв, а на весь вік злодієм став; Aus einem kleinen Funken kommt oft großes Feuer – від малої іскри велика пожежа. Концепт МУДРІСТЬ – тлумачиться через поняття:

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

64

1) розважливості – схвалюється поміркованість, зваженість рішень і дій: Der erste Gedanke ist nicht immer der beste; Besser zehn mal messen, als einmal vergessen; Zehn miß, einmal schneide. Besser zweimal fragen als einmal irgehen – краще двічі спитати, ніж один раз заблудити; Ein Mann, ein Wort – давши слово, тримайся; 2) розум – цінність людського розуму і досвіду: Zwei Köpfe sind besser als einer – одна голова добре, а дві краще. Концепт ПРАВДА – засуджується брехня, обман тощо: Besser ein Auge verlieren als den guten Ruf – безчестя гірше смерті. Концепт ЧАС – наголошується на швидкоплинності часу: Wer länger schläft als sieben Stund, verschläft sein Leben wie ein Hund. Heute ist besser als zehn Morgen. Таким чином, аналіз німецьких паремій дозволив виявити наступні нумерологеми, що виступають компонентами у німецьких ФО: Ein(s) (erst), Zwei (zweit), Drei (dritt), Vier, Fünf, Sechs, Sieben, Zehn (zehnt), Zwölf. Виходячи з даних поданої нижче

таблиці (див. Табл.1), можна побачити, що найбільша частотність серед досліджуваних у статті німецьких фразеологізмів із квантитативним компонентом (202 одиниці) притомана нумерологемам Ein(s) (erst), Zwei (zweit), Zehn (zehnt), Drei (dritt), Sieben: Таблица 1 Німецькі нумерологеми в німецькомовній картині світу № 3/п Числів-ник Частота нумеро-логом в матеріалі дослідження Концепт абс. відн. (%) 1. Ein(s) (erst) 90 44,5% Mensch, Beziehungen, Moral, Weisheit, Wahrheit, Zeit; Ganzheit 2. Zwei (zweit) 40 19,8% Beziehungen, Schicksal, Weisheit 3. Zehn (zehnt) 20 9,9% Beziehungen, Schicksal, Weisheit, Zeit 4. Drei (dritt) 16 7,9% Beziehungen, Weisheit 5. Sieben 12 5,9% Weisheit, Schicksal, Beziehungen, Moral 6. Fünf 6 2,9% Moral, Schicksal 7. Vier 5 2,4% Schicksal, Moral 8. Neun 3 1,4% Schicksal, Moral 9. Elf 3 1,4% Weisheit, Schicksal 10. Zwölf 3 1,4% Mensch, Schicksal 11. Sechs 2 0,9% Weisheit, Schicksal 12. Acht 2 0,9% Moral 202 100%

Отже, характерна ознака проаналізованих нами прислів'їв виявляється у можливості передавати загальне у конкретному: позитивні чи негативні якості людей, явища природи тощо. Говорячи про текстоутворювальні можливості німецьких стійких сполук та паремій з нумерологемою та враховуючи проведений аналіз ФО, виділяємо такі прагматичні функції зазначеного класу мовних одиниць: – соціальна характеристика людини, – аргументаційний вплив та образність наголошення чогось важливого, – емоційне ставлення до предмета висловлювання, – полегшення процесу комунікації,

Розділ II. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць

65

– іронічне дистанціювання тощо. Підсумовуючи, зазначаємо, що пареміологічна зона – особлива зона в структурі концепту, оскільки вона відбиває не сучасні, а переважно історичні уявлення про відношення народу до концепту й розуміння народом різних сторін цього концепту. Проблема німецьких фразеологізмів із квантитативним компонентом має свою подальшу перспективу. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення прагматичних особливостей числівникових ФО у художньому дискурсі, їх стилістичне новоутворення та функції.

ЛІТЕРАТУРА 1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – 135 с. 2. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології / Я. А. Баран. – Львів : Вищ. шк., 1980. – 155 с. 3. Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові / В. І. Гаврись // Походження та вживання. – К. : Рад. школа, 1971. – 248 с. 4. Гаврись В. І. Джерела виникнення фразеологічних зворотів німецької мови / В. І. Гаврись // Іноземна філологія. – 1989. – № 19. – С. 78 – 84. 5. Привалова И. В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации): Монография / И. В. Привалова. – М. : Гнозис, 2005. – 472 с. 6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с. 8. Телия В. Н. Что такое фразеология? / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1966. – 86 с. 9. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму / В. Д. Ужченко. – К. : Рад. школа, 1988. – 279 с. 10. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / И. И. Чернышева. – М.

: Выс. школа, 1970. – 247 с. 11. Burger H. Phraseologie . Eine Einführung am Beispiel des Deutschen / Harald Burger. – 2. Auflage. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. – 224 S. 12. Tschernyseva I. Feste Wortkomplexe des Deutschen in Sprache und Rede. – Moskau: Vyssaya Skola, 1980. – 204 S.

СПИСОК ЛЕКСИКО- ТА ФРАЗЕОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ 13. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. – К.: Рад. школа, 1981. – Т. I. – 416 с.; Т. II. – 387 с. [НУФС]. 14. Денисенко С. Н. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. – Вінниця, Нова Книга, 2005. – 288 с. 15. Agricola E. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1985. – 818 S. 16. Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Bd. 11. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich; Dudenverlag, 1992. – 864 S.